

Лілія Рябовол,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри права та правоохоронної
діяльності Центральноукраїнського
державного університету імені Володимира
Винниченка
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3558-2103>

ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Встановлено, що в Україні та зарубіжних країнах на конституційному рівні закріплена дієва система внутрішньодержавних гарантій прав та свобод людини і громадянина. Вона охоплює процесуальні та організаційні, судові й позасудові гарантії. Особливе місце серед них посідає те, що встановлено порядок, підстави і межі обмеження прав та свобод людини. Констатовано, що внутрішньодержавні гарантії доповнюються міжнародно-правовими, серед яких – міжнародні акти, в яких закріплено права людини, та діяльність міжнародних організацій, покликаних сприяти у забезпеченні захисту цих прав. За своїм змістом гарантії прав людини, які передбачені за українським законодавством, зорієнтовані на міжнародні та європейські стандарти прав людини. Сформульовано визначення гарантій прав людини в демократичних державах як цілісної сукупності юридичних та інституційних засобів внутрішньодержавного та міжнародно-правового характеру, судових і позасудових, власне конституційних гарантій.

Ключові слова: міжнародні стандарти прав людини, воєнний стан, демократичні держави, правозахисні органи, європейська інтеграція України, судовий захист, омбудсмен.

Riabovol L.

Guarantees of human and citizen rights and freedoms in Ukraine and foreign countries

It is substantiated that at the current stage of the formation of Ukraine as an independent, democratic, legal, social state, the issue of guaranteeing the rights and freedoms of a person and a citizen has become particularly relevant. In the context of European integration, relevant experience in guaranteeing human rights accumulated in developed, primarily European, states is important for Ukraine. The purpose of the article is to summarize scientific positions on the definition of the concept of «guarantees of human and citizen rights and freedoms» and to systematize the types of guarantees by classification. It has been established that an effective system of domestic guarantees of the rights and freedoms of a person and a citizen is enshrined in Ukraine and in foreign countries at the legislative, primarily constitutional, level. It covers the following types of guarantees: general and special; legal, economic, political and organizational; material, procedural and organizational-legal (institutional) (it was found that the ombudsman institute plays a special role among them); judicial and extrajudicial. A special place among these guarantees is that the order, grounds and limits of the restriction of human rights and freedoms are established. It is proved that the classification of guarantees based on domestic constitutional and legal science is consistent with the classification developed in European law. It has been established that special attention in national and European law is focused on judicial protection as a human right and at the same time a guarantee of other human rights. It was established that domestic guarantees are complemented by international legal guarantees of human rights and freedoms. Among them, it is possible to single out international acts that directly enshrine human rights, as well as international bodies, organizations and institutions designed to ensure and contribute to the protection of these rights. It has been confirmed that the content of human rights guarantees provided for by Ukrainian legislation is based on international and European human rights standards. The definition of guarantees of human rights in democratic states is formulated as a whole set of legal and institutional means of domestic and international legal nature, judicial and extrajudicial, actually constitutional guarantees.

Keywords: international standards of human rights, martial law, democratic states, human rights bodies, European integration of Ukraine, judicial protection, ombudsman.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека в Україні визнаються найвищою соціальною цінністю. Зміст і спрямованість діяльності держави визначають права і свободи людини, а також їх гарантії. Важливо, що саме пе-

ред людиною держава відповідає за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав та свобод людини є її головним обов'язком [8]. На забезпечення прав людини, їх реалізацію, охорону та захист держава має створити відповідні умови як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях. У контексті європейської інтеграції для України важливим є відповідний досвід гарантування прав людини, накопичений в розвинутих, передусім європейських, державах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика гарантування прав та свобод людини і громадянина є у колі уваги науковців. На загальному рівні її розробляли С. І. Афанасенко [1], А. Р. Юзефір (конституційні гарантії прав та свобод людини і громадянина в Україні), Л. Л. Богачова (юридичні гарантії прав та свобод людини і громадянина в європейському та національному праві) [2], О. Г. Мельник (нормативно-правові гарантії фундаментальних прав людини в ЄС) [9], Л. Т. Рябовол (гарантії прав та свобод людини і громадянина у зарубіжних країнах) [11], та ін. Окремі види гарантії та гарантії окремих прав людини в Україні та зарубіжних країнах вивчали В. Букач, Н. Камінська, Л. Медвідь (інституційні гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні), О. Глуханчук (конституційні гарантії судового захисту), О. Діденко (ідеологічні гарантії права обирати та бути обраним до органів публічної влади), А. Ю. Олійник (гарантування права на підприємницьку діяльність), В. В. Черничко (роль ЄСПЛ у гарантуванні права на об'єднання у політичні партії), та ін. Предметом наукових досліджень були питання гарантування конкретних видів безпеки, наприклад, інформаційної безпеки (С. Єсімов, Р. Сопільник, М. Ковалів та Р. Скриньковський) [5], та ін. Загалом різні аспекти проблеми, окресленої темою статті, ґрунтовно розроблені вітчизняними вченими, проте, у зв'язку зі своєю актуальністю ця тематика продовжує притягувати науковий інтерес.

Мета статті – узагальнити наукові позиції щодо визначення поняття «гарантії прав та свобод людини і громадянина» та систематизувати види гарантії шляхом класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим елементом конституційно-правового статусу людини і громадянина є гарантування відповідних прав і свобод. Незважаючи на певні відмінності у формулюваннях, сутність визначення поняття «гарантії прав та свобод людини і громадянина» залишається незмінною. Під такими гарантіями розуміють: сукупність заходів і засобів їх належної реалізації, визначену Конституцією та іншими нормативно-правовими актами; систему норм, принципів і вимог, що забезпечує дотримання прав і законних інтересів людини шляхом переходу від передбачених Конституцією можливостей до реальної дійсності (С. І. Афанасенко) [1, с. 4, 5]; систему умов, засобів і способів, за допомогою яких забезпечуються рівні можливості для здійснення, забезпечення охорони і захисту прав людини та громадянина [5, с. 1010]. В європейському праві гарантії прав та свобод людини (у вузькому, юридичному сенсі) це – засоби захисту прав від порушень, процедури поновлення порушених прав і порядок відшкодування завданої шкоди [2, с. 58]. У найбільш загальному розумінні, гарантії прав та свобод людини і громадянина – це система юридичних засобів, що забезпечують їх захист та реалізацію.

У вітчизняній конституційно-правовій науці гарантії прав та свобод людини і громадянина класифікують за різними критеріями. За обсягом виокремлюють загальні (які забезпечують всі або більшість прав і свобод) та спеціальні (забезпечують окремі категорії прав). За сферами суспільних відносин: економічні (забезпечують матеріальні можливості реалізації певного права), політичні (закладають основу демократичного політичного режиму), організаційні (окреслюють коло компетенцій органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб). За способами регулювання – внутрішньодержавні та міжнародно-правові.

Внутрішньодержавні гарантії утворюють систему, яка охоплює конституційні, судові та позасудові гарантії. Конституційні (конституційно-правові) гарантії у цій системі відіграють особливу роль, оскільки, вони забезпечені авторитетом Основного Закону, при цьому, механізми їх реалізації деталізовані й конкретизовані в інших законах або інших джерелах права.

На особливу увагу заслуговують правові гарантії прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Так, відповідно до ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», правовий статус та обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України, не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України. Згідно зі ст. 22 того ж закону, введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поведіння або покарання, а за ст. 23 передбачено відшкодування збитків, завданих під час введення воєнного стану фізичним особам [10].

Дієвим засобом забезпечення прав та свобод людини є судові гарантії, які передбачають безпосередньо реалізацію права на судовий захист у порядку конституційного, адміністративного, цивільного,

кримінального судочинства. Це означає, що: особа, права якої порушено іншими особами або органами державної влади, місцевого самоврядування чи їх посадовими особами, може звернутися до суду з вимогою про примусове забезпечення прав та свобод, які належать їй за законом; відповідна справа буде розглянута компетентним і неупередженим судом, а у визначених випадках – присяжними. Суд наділяється повноваженнями видавати необхідні акти, якими встановлюється вимога щодо відновлення порушеного права. О. Глуханчук вказує на такі конституційні гарантії судового захисту як: проголошення того, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом; закріплення права на повноважний суд; проголошення права на професійну правничу допомогу; закріплення рівності всіх учасників перед судом; закріплення гарантії, що ніхто не може бути позбавлений права на розгляд справи у суді; застереження щодо неможливості обмеження права на судовий захист [3, с. 102].

До позасудових гарантій належать: презумпція невинуватості; наявність інституту уповноваженого з прав людини, причому, у більшості зарубіжних країн функціонує розлога мережа спеціалізованих омбудсменів, що дозволяє захистити широке коло прав та свобод людини; можливість звернення за професійною правничою допомогою; передбачення юридичної відповідальності щодо посадових і службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, які своїми діями або бездіяльністю порушили права та свободи людини.

Виокремлюють також процесуальні та інституційні гарантії прав та свобод людини і громадянина, які певною мірою перегукуються із судовими й позасудовими. Процесуальними гарантіями є такі права людини: на судовий захист; на розгляд своєї справи в тому суді і тим суддею, до підсудності яких певну справу віднесено законом; на отримання кваліфікованої юридичної допомоги; на оскарження в суді незаконного арешту; не свідчити проти самого себе і своїх близьких; вважатися невинуватим, поки протилежне не буде доведено і встановлено вироком суду, що набрав законної сили; на відшкодування державою шкоди, заподіяної незаконними діями або бездіяльністю органів державної влади; звертатися в міжнародні органи за захистом прав і свобод людини, якщо всі внутрішньодержавні засоби правового захисту вичерпані [12, с. 43]. Інституційні (організаційно-правові) гарантії – закріплення в законодавстві й функціонування системи інститутів, спеціально створених для забезпечення і захисту прав та свобод людини. Їх різноманітність зумовила класифікацію гарантій за суб'єктами – парламентські гарантії, гарантії глави держави, урядові й судові гарантії [2, с. 65-67].

Класифікація гарантій, обґрунтована вітчизняною конституційно-правовою наукою, узгоджується з класифікацією, розробленою в європейському праві. Так, Л. Л. Богачова встановила, що гарантії в ньому поділяють на загальні, які забезпечують практично усі права та свободи, і спеціальні – конкретно-юридичні гарантії, спрямовані на захист окремих суб'єктивних прав від порушень приватними особами та органами публічної влади, у тому числі наднаціональними [2, с. 58, 63]. Щодо спеціальних гарантій, звернемося до такого прикладу. У зв'язку з розширенням інформаційного простору й цифрового середовища актуалізувалася необхідність забезпечення інформаційної безпеки, відтак, зростає роль техніко-юридичних (технічних) гарантій прав людини, проте, як вказують С. Єсімов, Р. Сопільник, М. Ковалів та Р. Скриньковський, умовою їх ефективності є поєднання з правовими гарантіями. Передусім йдеться про «визнання принципів недоторканності приватного життя на основі проектних рішень у праві Європейського Союзу в якості правових актів». Правові гарантії наразі спрямовані на визначення порядку застосування технічних засобів, забезпечення контролю за дотриманням технічних вимог (стандартів, регламентів), реалізації відповідальності за порушення. Слід зазначити, що забезпечення / гарантування інформаційної безпеки уможливило і навіть передбачає встановлення обмежень прав людини для досягнення таких цілей, як: забезпечення державної безпеки, публічного порядку, здоров'я, прав і свобод особи в інформаційній сфері, що загалом відповідає нормам міжнародного права [5, с. 1009, 1011, 1012].

Система загальних гарантій в європейському праві охоплює інституційні, процесуальні та матеріальні гарантії. Інституційні реалізуються завдяки функціонуванню таких основних інститутів європейської системи захисту прав людини, як: Суд ЄС, ЄСПЛ, Європейська комісія, Європейський Омбудсмен, Комітет міністрів РЄ, Комісар РЄ з прав людини, ПАРЕ, Європейський комітет з соціальних прав, Європейський комітет запобігання катуванням, тощо. Як вказує Л. Л. Богачова, наявність різних органів та механізмів захисту прав людини зумовлюють поділ інституційних гарантій в європейському праві на судові й позасудові. Процесуальні гарантії втілюються шляхом здійснення правосуддя. Матеріальні – посередництвом реалізації особою права на компенсацію шкоди, спричиненої порушенням її прав, тобто, притягненням до майнової відповідальності фізичних та юридичних осіб приватного права, що в ЄС регулюється законодавством держав-членів, у тому числі законами, прийнятими на виконання директив ЄС [2, с. 59, 61, 62].

Акцентуємо увагу на інститут евроомбудсмена, що значною мірою доповнює правозахисну діяльність парламентів. Ця посадова особа розглядає скарги щодо центральних і місцевих органів державної влади держав-членів, на дії чи бездіяльність органів правосуддя, щодо діяльності окремих суб'єктів, окрім того, ця посадова особа уповноважена ініціювати розгляд ситуації, що можуть спричинити протиправні дії щодо прав і свобод особи [9, с. 43].

Особливу увагу в європейському праві акцентовано на судовий захист як право людини і водночас гарантію інших її прав. Так, відповідно до ст. 6 ЄКПЛ, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, а, згідно зі ст. 13 ЄКПЛ, кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі [6]. У ст. 47 Хартії ЄС про основоположні права також закріплено право на ефективний засіб правового захисту та на справедливий судовий розгляд, відповідно, кожна людина, чий права та свободи, гарантовані законодавством ЄС, порушені, має право на ефективний засіб правового захисту, справедливий та відкритий судовий розгляд у відповідні терміни незалежним і неупередженим судом, також має мати можливість отримати пораду, захист і представництво [13]. Погоджуємось із Л. Л. Богачовою у тому, що особливою у гарантуванні прав людини є роль ЄСПЛ, практика якого – приклад юридично обґрунтованого й виправданого втручання світового співтовариства у внутрішні справи держав, в яких такі права порушуються [2, с. 59].

Крім гарантій, перелічених вище, які є характерними практично для всіх демократичних зарубіжних країн, у законодавстві деяких з них закріплені і специфічні гарантії. Так, в іспаномовних країнах – це процедура «ампаро», згідно з якою, права громадян захищаються органами конституційної юстиції, чим забезпечуються можливості не тільки для відшкодування шкоди, заподіяної конституційним правам особи, але й для оскарження незаконних дій органів державної влади та посадових осіб, що посягають на права особи. Як гарантію використовують також петиції – колективне звернення, прохання, що подається у письмовому вигляді до вищих органів державної влади. У країнах англосаксонської правової системи використовується процедура «мандабус» – видання судового наказу з пропозицією / рекомендацією / вказівкою тій чи іншій особі, як правило вищій посадовій особі, вчинити дії, які вона зобов'язана вчинити за законом. Процедура «сертіорарі» – судовий наказ, що видається в порядку судового нагляду для витребування справи з провадження суду нижчої інстанції. Специфічною процедурою є також «хабеас корпус», згідно з якою, у визначених випадках зацікавлені особи можуть вимагати, аби затриманого доставили в суд для перевірки підстав затримання [14, с. 156].

Щодо захисту прав та свобод людини і громадянина органами конституційної юстиції, все більшого поширення в зарубіжних країнах набуває процедура розгляду конституційних скарг. Найбільш розвинутим інститут конституційної скарги є у таких європейських країнах, як: Австрія, Німеччина, Іспанія, Угорщина, Швейцарія, Чехія, Болгарія, Польща, Словаччина, Словенія. В цих та інших державах особа має право звернутися зі скаргою до органу судового конституційного контролю з проханням перевірити конституційність актів органів влади, якими, на думку цієї особи, порушено її певне конституційне право. А. Деркач вказує на деякі особливості цього інституту в різних країнах, так, у деяких з них захисту шляхом подання конституційної скарги підлягають всі конституційні права і свободи, в інших – лише певний перелік, зазвичай громадянські та політичні права [4, с. 62].

Особливою позасудовою гарантією вважається «Правило Міранди», введене за ініціативи судової влади у США. Виконуючи його, поліцейський безпосередньо в момент затримання зобов'язаний повідомити особі, яку затримують, перелік таких її прав: не давати свідчення; консультиватися з адвокатом, на призначення адвоката та на його присутність на допитах; скористатися цими правами в будь-який час, не давати відповіді на будь-які запитання і не робити заяв. Якщо поліцейський не повідомить хоча б одне з перелічених прав, це буде розглядатися як суттєве процесуальне порушення і може стати формальною підставою для того, що обвинуваченого буде виправдано в суді [7, с. 198]. У тому чи іншому формулюванні це правило знайшло своє закріплення в конституціях практично всіх зарубіжних держав, як і наступні гарантії прав та свобод людини: ніхто не може бути примушений давати показання проти самого себе; ніхто не може бути притягнутий до відповідальності двічі за те саме правопорушення, тощо.

Визначення й закріплення в конституціях та / або інших актах підстав, порядку і меж обмеження прав та свобод людини і громадянина як гарантія, означає, що права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені тільки законом і тільки тією мірою, якою це необхідно для захисту конституційного ладу, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони й безпеки держави. Обов'язковою складовою цієї гарантії є чітке визначення строку, на який власне вводяться ті чи інші обмеження.

Поряд із внутрішньодержавними, в системі гарантій прав та свобод людини і громадянина суттєвою є роль міжнародно-правових гарантій. Умовно серед них можливо виокремити дві групи. Першу складають акти, прийняті міжнародними організаціями й органами, в яких безпосередньо закріплюються права людини. Це – документи, які ратифіковані в усіх демократичних державах і складають частину їх законодавства, а саме: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та додаткові протоколи до неї, тощо. Друга група міжнародно-правових гарантій – створення міжнародних органів та установ, основною метою діяльності яких є захист прав та свобод людини, а саме: Міжнародний суд ООН, Європейська комісія з прав людини, ЄСПЛ, тощо [11, с. 24].

Висновки. Отже, в Україні та зарубіжних країнах на законодавчому, передусім конституційному, рівні закріплена дієва система внутрішньодержавних гарантій прав та свобод людини і громадянина. Вона охоплює процесуальні та організаційні гарантії, які за своїм характером є як судовими, так і позасудовими. Особливе місце серед цих гарантій посідає те, що встановлено порядок, підстави та межі обмеження прав та свобод людини. Внутрішньодержавні доповнюються міжнародно-правовими гарантіями прав та свобод людини. Серед них можливо виокремити міжнародні акти, в яких безпосередньо закріплюються права людини, а також міжнародні органи, організації та установи, покликані забезпечувати, сприяти у захисті цих прав. За своїм змістом гарантії прав людини, які передбачені за українським законодавством, зорієнтовані на міжнародні та європейські стандарти прав людини. Загалом гарантії прав людини в демократичних державах – цілісна сукупність юридичних та інституційних засобів внутрішньодержавного та міжнародно-правового характеру, судових і позасудових, власне конституційних гарантій. Перспективним у напрямку дослідження є вивчення безпосередньо механізмів реалізації таких гарантій, шляхи підвищення їх ефективності в Україні на основі позитивного досвіду, набутого у міжнародному, зокрема європейському, правовому просторі.

Список використаних джерел

1. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 3–5. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.3-1>
2. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 22. С. 56–70.
3. Глуханчук О. Поняття та види конституційних гарантій судового захисту. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 100–103.
4. Деркач А. Л. Виникнення конституційних процедур захисту прав людини в зарубіжних країнах. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 61–66.
5. Єсімов С., Сопільник Р., Ковалів М., Скриньковський Р. Гарантії прав людини і громадянина при забезпеченні інформаційної безпеки. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science, Altezoro, s.r.o. & Dialog*. 2018. vol. 4 (5), pp.1009-1016, May. DOI: 10.22178/pos.34-6
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція від 04.11.1950. URL: <http://surl.li/huud> (дата звернення: 28.11.2022).
7. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / Під ред. В. О. Ріяки. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 426 с.
8. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254л/96-ВР. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення: 21.11.2022).
9. Мельник О. Г. Механізм захисту фундаментальних прав людини у Європейському Союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 40–44. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/8>
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <http://surl.li/blyne> (дата звернення: 21.11.2022).
11. Рябовол Л. Т. Гарантії прав та свобод людини і громадянина у зарубіжних країнах. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2020 р.). Харків, 2020. С. 22–25.
12. Хальота А. І. Історія нормативного регулювання конституційних процесуальних прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 40–44. URL: <http://surl.li/dwakd> (дата звернення: 21.11.2022).

13. Хартія Європейського Союзу про основоположні права: Хартія від 07.12.2020. URL: <http://surl.li/dvzzb> (дата звернення: 28.11.2022).
14. Шаповал В. Н. Порівняльне конституційне право. Київ : Княгиня Ольга, 2007. 416 с.

References

1. Afanasenko, S. I. (2019). Konstytutsiini harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini [Constitutional guarantees of human and citizen rights and freedoms in Ukraine]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys – South Ukrainian Legal Review*, 3, 3-5. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.3-1> [in Ukrainian]
2. Bohachova, L. L. (2019). Yurydychni harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna v yevropeiskomu ta natsionalnomu pravi [Legal guarantees of human and citizen rights and freedoms in European and national law]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – State construction and local self-government*, 22, 56-70 [in Ukrainian]
3. Hlukhanchuk, O. (2017). Ponyattya ta vydy konstytutsiinykh harantiy sudovoho zakhystu [Concepts and types of constitutional guarantees of judicial protection]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 5, 100-103 [in Ukrainian]
4. Derkach, A. L. (2018). Vynyknennya konstytutsiinykh protsedur zakhystu prav lyudyny v zarubizhnykh kranakh [The emergence of constitutional procedures for the protection of human rights in foreign countries]. *Aktualni problemy polityky – Actual problems of politics*, 62, 61-66 [in Ukrainian]
5. Yesimov, S., Sopilnyk, R., Kovaliv, M. & Skrynkovskyy, R. (2018). Harantiyi prav lyudyny i hromadyanyna pry zabezpechenni informatsiynoyi bezpeky [Guarantees of human and citizen rights when ensuring information security]. *Traektorii Nauki – Path of Science*, Altezoro, s.r.o. & Dialog, 4(5), 1009-1016, May. DOI: 10.22178/pos.34-6 [in Ukrainian]
6. *Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]*: Mizhnarodnyi dokument vid 04.11.1950 r. Retrieved from <http://surl.li/duplr> [in Ukrainian]
7. *Konstytutsiynе pravo zarubizhnykh krayin: Navchalnyy posibnyk [Constitutional law of foreign countries: Study guide]* (2002) / pid red. V. O. Riyaky. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian]
8. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*: Zakon vid 28.06.1996 № 254п/96-ВР. Retrieved from <http://surl.li/gdyl> [in Ukrainian]
9. Melnyk, O. H. (2022). Mekhanizm zakhystu fundamentalnykh prav lyudyny u Yevropeyskomu Soyuzi: normatyvni ta pravovi harantiyi zabezpechennya [The Mechanism for the Protection of Fundamental Human Rights in the European Union: Regulatory and Legal Guarantees]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 4, 40-44. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/8> [in Ukrainian]
10. *Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [About the legal regime of martial law]*: Zakon Ukrainu vid 12.05.2015 № 389-VIII. Retrieved from <http://surl.li/blyne> [in Ukrainian]
11. Riabovol, L. T. (2020). Harantii prav ta svobod liudyny i hromadianyna u zarubizhnykh krainakh [Guarantees of human and citizen rights and freedoms in foreign countries]. *Prava liudyny v Ukraini: mynule, sohodennia, maibutnie : materialy vseukr. nauk.-prakt. konf.* (Kharkiv, 10 hrudnia 2020 r.). Kharkiv, 20-25 [in Ukrainian]
12. Khalota, A. I. (2015). Istoriya normatyvnoho rehulyuvannya konstytutsiinykh protsesualnykh prav i svobod liudyny ta hromadyanyna v Ukrayini [History of regulatory regulation of constitutional procedural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 1, 40-44. Retrieved from <http://surl.li/dwakd> [in Ukrainian]
13. *Khartiya Yevropeyskoho Soyuzu pro osnovopolozhni prava [Charter of the European Union on fundamental rights]*: Khartiya vid 07.12.2020. Retrieved from <http://surl.li/dvzzb> [in Ukrainian]
14. Shapoval, V. N. (2007). *Porivnyalne konstytutsiynе pravo [Comparative constitutional law]*. Kyiv: Knyahynya Olha [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.01.2023